

Locuința străveche (secolele XII-XV): aspecte arheologice și etnografice

Ioan Godea
arhicon@uoradea.ro

Este de la sine înțeles că nu ne putem aștepta să întâlnim undeva în spațiul românesc locuințe atât de vechi. Motivul principal este perisabilitatea materialelor din care acele construcții erau făcute atunci.

Pe baza rezultatelor cercetărilor arheologice efectuate mai ales în ultimii ani putem reconstitui uneori cu destulă precizie imaginea de odinioară a sistemelor de locuire ale strămoșilor noștri.

Arheologii G. Ștefan, I. Barnea, M. și E. Comșa, bunăoară, au făcut săpături la Dinogetia (jud. Tulcea) și au scos la lumină planul unei astfel de locuințe / sec. X-XII). Pornind de la această descoperire, arheologul Dan Lichiardopol și arhitecții C. Hoinărescu și A. Rusu au reconstituit ipotetic (planimetric și volumetric) imaginea acestei locuințe din evul mediu timpuriu¹(Fig. 1).

„În cazul sistemului constructiv cu diafragme din bârne orizontale la care nedeformabilitatea pereților era asigurată de stâlpii înfiți în sol la colțuri și la mijlocul laturilor, etanșeitatea pereților se realiza prin modalitatea originală de dispunere și îmbinare a bânelor.

Observațiile arheologice au permis reconstituirea ipotetică a parametrilor spațiali ai șarpantei, rezultând înclinarea versanților la cca 45° pantă optimă pentru învelitorile din vegetale.

Un confort sporit (funcțional și termic) era conferit de prezența dușumelelor din scânduri cu lățime de cca. 20 cm, dispuse perpendicular pe axul longitudinal al încăperii. Prezența unor elemente de mobilier (lavițe, polițe, etc.) și a diverselor tipuri de instalații de încălzire (cuptoare din piatră și vetre deschise) atestă complexitatea și diversitatea modalităților de amenajare a interioarelor locuințelor².

„La Garvăn – Dinogetia, peste o așezare romană (sec. I p. Chr.) s-au așezat cu bordeiele lor, după o prealabilă nivelare, locuitorii unui sat, se pare fortificat, feudal timpuriu (sec. X-XI). Mai multe nivele de bordeie, cu pereții de piatră în interior și acoperiș în două ape, pe șarpantă de bârne sprijinită pe stâlpi de lemn, din materiale ușoare (stuf sau nuiete) lipite cu pământ, ordonate dens pe suprafața cetății dar și în afara ei³.

Vorbind despre epoca de început a feudalismului, profesorul Grigore Ionescu spune că în secolele IX-XII „...s-a făcut pasul decisiv către realizarea unei arhitecturi capabile, pe de o parte, să oglindească schimbările intervenite în relațiile de producție, în vremea cristalizării pe tot întinsul țării a unor formațiuni politice de tip feudal, cnezate și voievodate, pe de altă parte, să pună în evidență progresele înregistrate de tehnica construcției și de plastica monumentală a unor clădiri religioase, militare sau

¹ *Locuința sătească...*, pl. 21.

² *Ibidem*

³ Florescu Daicoviciu Roșu, *op. cit.*, p. 164.

civile, menite să formeze fondul de bază al programelor de arhitectură ale întregului ev mediu”⁴.

În aceeași perioadă în Moldova principalul tip de locuință din lumea satului este „*locuința adâncită*”⁵. Imaginea unor astfel de locuințe o putem cunoaște din reconstituirile ipotetice bazate tot pe rezultatele arheologilor în așezările de la Obcinele Bucovinei și Podișul Sucevei⁶. (Fig. 2-3).

Revenind la realitățile din Țara Românească, exemple foarte interesante de locuințe din secolul al XI-lea (care amintesc și de cunoscutele bordeie descoperite la Garvăn-Dinogetia, și care datează cam din aceeași perioadă) le întâlnim în fosta cetate de la Păcuiul lui Soare în momentul în care cetatea decade.

Au fost cercetate 11 bordeie și 14 locuințe de suprafață.

Bordeiele aveau o singură încăpere de aproximativ 12 m pătrați. Podeaua era în principal din lipitură de lut galben, alteori din lemn. Pereții erau de lemn și aveau la bază tălpi groase. La colțuri erau stâlpi ca și, din loc în loc, de-a lungul pereților. Acoperișurile erau în două ape cu învelitori de stuf. Vetrele de foc în formă rectangulară sau în potcoavă, erau în colțul opus intrării în bordei și erau zidite din piatră la o oarecare distanță de perete.

Locuințele de suprafață erau mai mari (13-20 m²). Unele aveau temelie din blocuri de piatră ecarisată.

Pereții erau din lemn. Erau și case ce nu aveau temelie de piatră, pereții fiind făcuți pe structură de pari groși de circa 20 cm bine adânciți în pământ. Arheologii susțin probabilitatea ca una din case, ce nu are decât o suprafață de 13 m², și unde nu există nici o groapă de stâlp, să fi avut pereții „în cruce”, adică în cununi orizontale de bârne suprapuse, îmbinate la capete în chetori. Este de presupus că acest tip de case nu aveau tavan, iar acoperișul era în două ape cu învelitoare de stuf.

Podeaua era din straturi succesive de lut galben, bine bătut. În interior erau cuptoare de piatră de formă semicirculară – alungită sau rectangulară, zidite din lespezi de piatră. Interiorul cuptorului era de circa 60x90 cm iar înălțimea de la vatră de 50-60 cm.

Existau și interioare în care nu exista cuptor ci doar o vatră de foc liberă, într-un colț al încăperii, mărginită la pereți de blocuri de piatră care evitau incendierea.

Faptul că doar o încăpere a fost descoperită cu vatră de foc liberă pe suprafață mai mare îi îndreptățesc pe arheologii Petre Diaconu și Dumitru Vâlceanu, să presupună că acea încăpere era de fapt un atelier. Așa se explică și prezența acolo a uneltelor de fier și a zgurii în mare cantitate.

Pe două laturi ale locuinței „L-2”, la oarecare distanță de perete, se află un alt zid de piatră. Este de presupus că și acest zid intra împreună cu locuința sub un acoperiș unic. Există, probabil, o locuință cu un fel de prispă sau magazie legată de acel atelier, poate „spațiu suplimentar de depozitare a materiei prime”⁷.

Prezența cuielor, piroanelor și scoabelor întărește certitudinea utilizării lor în număr mare la consolidarea unor construcții de lemn trainice.

⁴ Gr. Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor...*, p. 13.

⁵ *Istoria românilor*, vol. III, *Genezele românești*, București, Ed. Enciclopedică, 2001, p. 505.

⁶ N. Cojocar, *Casa veche de lemn din Bucovina*, București, 1983, p. 123.

⁷ P. Diaconu, D. Vâlceanu, *Păcuiul lui Soare, Cetatea bizantină*, vol. I, București, 1972, p. 66

Un lucru este demn de remarcat în așezarea de la Păcuiul lui Soare, comparativ și foarte diferit de alte descoperiri arheologice referitoare la aceeași perioadă, anume că bordeiele de aici sunt „locuințe parțial adâncite în pământ, cu partea superioară a pereților, vizibilă, din lemn”⁸.

Cât privește răspândirea bordeiului autorii precizează:

„Unitatea și în același timp diversitatea tipurilor de bordeie care se adaptează condițiilor locale caracteristice diverselor așezări precum și ușurința cu care în anumite cazuri se trece la construirea locuințelor de suprafață subliniază modul în care locuințele pot reflecta fenomenele naturale sau social-economice. Cu siguranță, lărgirea cercetărilor în acest domeniu printr-o colaborare între arheologi, geofizicieni, climatologi, etnografi și alți specialiști, ar putea da rezultate dintre cele mai interesante”⁹.

În Țara Românească, la epoca respectivă predominantă erau locuințele „adâncite în pământ”¹⁰, dar foarte multe erau și bordeie ori locuințe de suprafață.

Una din cele mai mari descoperiri arheologice care abordează problematica ce ne preocupă în capitolul de față – adică locuința – a fost efectuată de arheologul Nicolae Constantinescu la Coconi. Acolo au ieșit la iveală un număr de 74 locuințe, toate de tip bordei și toate de plan patralater¹¹.

„În cuprinsul bordeielor efectiv cercetate, deci calificabile, distingem pe de o parte elemente comune (de construcție și de organizare interioară), dar și particularități de aceeași natură, inclusiv planimetrice. Ca atare, întreprindem aici o grupare a lor, tipologică, desigur foarte labilă, căci includem în aceste scheme și așa-numitele excepții, care încurcă de obicei orice operație de clasificare. Cum nici un bordei nu seamănă perfect cu altul, e evident că am adoptat criterii de departajare care să țină în primul rând seama de elementele comune de construcție, corelate cu felul instalației de încălzit-gătit din interior, deci cu *vatra* sau *cuptorul*, după caz. (Precizăm că prin *vatră* înțelegem acea mică suprafață puternic arsă, plană sau ușor albiată, localizată în diferite zone ale bordeielor, nu și instalațiile pe care le numim mai jos „*vetre în gropi arse*”, prezente în câteva bordeie). Iată, sintetic, cum vedem repartizate tipologic locuințele medievale de la Coconi:

Tipul I. preponderent în așezare, cuprinde 30 de bordeie... variabile ca formă și mărime, în general pătrate sau dreptunghiulare, cu câte un par de lemn la fiecare colț;

În interior, aceste locuințe cu plan simplu, au fie o *vatră*, fie un cuptor de pământ, dar ambele instalații se pot reuni uneori; Distingem trei grupuri aici:

- a. 17 bordeie cu *vatră* simplă... (Fig. 4);
- b. 8 bordeie cu cuptor (Fig. 5);
- c. 5 bordeie cu cuptor fixate într-unul din pereții bordeiului, ieșit parțial în afara gropii de sălaș (Fig. 6);

⁸ *Ibidem*, p. 67.

⁹ *Ibidem*, p. 69; Profesorul I. Nestor, vorbind despre bordei sublinia, într-un studiu publicat în 1958 în revista de arheologie *Dacia* următoarele: bordeiul „represente le type habituel des habitations paysannes de cette époque, valable pour les populations installées entre les Aples orientales et le Don”; [Apud: P. Diaconu, D. Vâlceanu, op. cit., p. 69].

¹⁰ *Istoria românilor*, vol. III..., p. 526.

¹¹ Nicolae Constantinescu, *Coconi. Un sat din Câmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrân. Studii arheologice și istorice*, București, Ed. Academiei, 1972, p. 35.

Tipul II. Mai restrâns ca număr, acest tip include restul de 17 bordeie clasificabile...(Fig. 7). În planurile acestor bordeie se adaugă noi elemente de construcție și anume *parii intermediari*, fixați pe două, trei sau chiar pe toate laturile gropii. În consecință, unele bordeie nu numai că își măresc suprafața locativă interioară, dar ajung a fi *compartimentate*. Subîmpărțim tipul II în următoarele grupuri:

- a. 5 bordeie dreptunghiulare, cu vatră simplă, având pari intermediari pe două din laturi (cele lungi)...;
- b. 4 bordeie asemănătoare celor precedente, cu deosebirea că în interior se găsește câte un cuptor de pământ...;
- c. 4 bordeie la care parii intermediari se află pe toate laturile gropii, în interior fiind prezent un cuptor de pământ..., în sfârșit,
- d. 4 bordeie compartimentate, trei din ele având câte o vatră simplă, al patrulea un cuptor”¹².

În legătură cu tehnicile de construcție a acestor bordeie arheologul Nicolae Constantinescu subliniază următoarele:

„Din pricina condițiilor specifice de păstrare în pământ – fiind vorba de bordeie arse, distruse total – sistemul de construcție întâmpină greutăți de reconstituire, mai ales în ce privește partea superioară a locuințelor. Incendiile au mistuit materialul lemnos li numai resturile păstrate ici și acolo mărturisesc că lutul și lemnul erau singurele materiale de construcție avute la îndemână de locuitorii din așezare, piatra lipsind în regiune, iar cărămizile nefiind documentate pe aceste meleaguri. În principal, tehnica de construcție rezultă din observațiile care se pot face asupra gropilor de bordeie mai bine păstrate.

Săpătura în pământ a gropilor patrulea a atins întotdeauna pământul galben virgin, până la adâncimi diferite..., pereții sunt uniformi și bine finisați, iar podeaua aproape orizontală... și bordeie care prezintă sinuozități și curburi, denivelări pronunțate la nivelul podelei...

Adâncimile obișnuite ale gropilor de bordeie sunt cuprinse între 0,80 și 1,30 m față de cota solului actual, dar sunt și cazuri unde această adâncime măsoară între 0,40 și 0,80 m ..., iar la altele ajunge la 1,37-1,58 ..., 1,35-1,68 ..., 1,50-1,85 ...Cât privește dimensiunile laturilor, constatăm că sunt frecvente cele de 3 până la 5 m; cel mai mic bordei de la Coconi măsoară 3,25 x 2,90 m ... cel mai lung are 9,15 x 4 m ..., iar cel mai încăpător prezintă laturi de 6,30 x 6 m ...

De regulă, suprafața pereților gropii era numai *muruită* (fățuială de lut cu apă), dar constatăm că adesea fățuiala consta din lut amestecat cu pleavă și paie de grâu... Podeaua bordeielor era sumar amenajată cu un strat de lut bine bătut, amestecat în decursul folosirii locuinței cu cenușă; nicăieri pardoseală de lemn.

Numeroasele bucăți de chirpici arse ne arată de asemenea că *tehnica paiantei* era larg folosită la amenajarea pereților bordeielor care se ridicau deasupra solului contemporan de călcare. O dovedesc urmele de împletituri de nuiele imprimare în amestecul de chirpici (lut, paie tocate, pleavă de graminee). Demn de menționat, însă, este faptul că unele bordeie erau căptușite în groapă cu loazbe și scânduri de lemn (pe

¹² *Ibidem*, p. 37-39.

toate laturile ..., sau parțial ...). Asemenea căptușeli se sprijineau pe *tălpi* (bârne groase, cioplite) îngropate în mici șanțulețe (*făgașe*) practicate de-a lungul laturilor, în podea. De asemenea, înregistrăm făgașe de tălpi numai pe una din laturi, semn că doar peretele respectiv al gropii era căptușit cu lemn ... și tot astfel vedem lucrurile în cuprinsul bordeielor compartimentate, unde despărțitura (în paiantă probabil) se sprijinea pe asemenea tălpi în făgașe... Atragem atenția aici asupra bordeiului nr. 33: cele două încăperi erau separate de un fel de tindă; intrarea, dinspre est, a fost fixată pe încăperea de sud în care se aflau vetrele, iar limita încăperii de nord o constituia un perete sprijinit pe patru pari așezați în linie, lucrat desigur în paiantă, dar așezat direct pe podea. De aceea, nu este exclus ca urma făgașului de talpă găsită în acest bordei să fi fost în legătură cu un perete transversal foarte scund...

Parii de colț (groși de 0,15-0,25 m și adânciți sub nivelul podelei până la 0,40-0,20 m) și, după cum e cazul, parii intermediari (unii dintre aceștia din urmă având rolul de *furci*) susțineau întreaga osatură de lemn a bordeielor și acoperișul, cu grinzile, cosoroabele, căpriorii și stinghiile pe care le presupunem, dar din care n-am găsit nimic. Învelitoarea bordeielor ar fi trebuit să corespundă și ea resurselor locale specifice, de unde presupunerea că ea va fi constat din stuf, papură și paie; decurgând din configurația planurilor, acoperișul se prezenta de obicei în *două ape*. Considerând că parii de colț erau înfiți în podea cu cel puțin 1/5 din înălțimea lor, deducem că înălțimea unui bordei medieval de la Coconi era în medie de 2.50-3 m (de la podea în sus), deci un om de statură înaltă putea sta în picioare la mijlocul bordeiului. Firește, în pereții înălțați deasupra solului puteau fi practicate orificii rotunde sau ovale, cu rol de fereastră, cum ne arată observațiile asupra mesei de chirpici găsite în bordeiul nr. 34.

O problemă parțial rezolvată a fost aceea a accesului în bordeie. Cazurile rezolvate în afară de îndoială – 10 la număr – se referă la prezența *gârliciului de intrare*, o groapă în general patrulateră cu colțurile rotunjite, fixată pe una din laturi; în profil, un asemenea gârlici se prezintă ca o pantă-tobogan..., în trepte..., în rest fiind vorba de gropi cu fundul în plan orizontal... La punctul de joncțiune cu latura bordeiului, gârliciul este marcat de regulă prin doi pari și un prag de lemn... La celelalte bordeie probabil că accesul îl mijlocea vreo scară fixă sau mobilă¹³.

Cât privește interiorul unor astfel de bordeie, autorul mai sus citat precizează că bordeiele de la Coconi ilustrează „o viață sedentară, statornică și bine organizată – evident în limitele orânduiri feudale. În bordeie se desfășura viața de toate zilele, aici era adăpostită hrana, iar uneori între pereții locuinței se practica un meșteșug specializat, osebuit de ocupațiile casnice curente.

Nicăieri la Coconi *n-au fost găsite în bordeie lavițe de pământ*, așa cum se documentează în alte părți; în schimb, nu arareori pe podele ne întâmpină urmele unor gropi de țărushi, așezate într-o ordine anumită pe lângă pereți...și pe care le interpretăm drept banchete de lemn instalate deasupra podelei...Dar elementele de organizare interioară cele mai obișnuite sunt instalațiile de încălzit-gătīt, *vetrele și cuptoarele*(Fig. 9).

Vetrele sunt fixate de obicei către unul din colțurile bordeiului, mai exact în jumătatea de sud a acestuia, foarte rar în cea de nord. Suprafața lor, puternic arsă, prezintă contururi rotunde, ovale, adesea neregulate, dimensiunile medii oscilând între

¹³ *Ibidem*, p. 39-41.

0,40 x 0,60 și 0,65 x 1,15 m (cu excepții firești, de pildă la vatra bordeiului nr. 41, unde diametrul maxim măsoară nu mai puțin de 1,90 m!). ca organizare propriu-zisă, observăm că vetrele sunt de regulă așezate *direct pe podeaua de lut băătorit*; în două cazuri însă, vetrele au fost amenajate pe un strat de lut galben purtat, suprapus deci peste nivelul podelei (nr. 10 și 64), iar vatra din bordeiul amintit, nr. 41, a fost amenajată pe umplutura unei gropi anterioare...

La câteva dintre bordeie, vetrele sunt încadrate de două-trei gropi de țărushi (verticale sau oblice), ceea ce probează existența unor *instalații-anexe de tipul crăcanelor*, de care atârnav vasele așezate deasupra focului și carnea de fript...

Tot ca anexe trebuie socotite micile gropi aflate pe lângă vetre, găsite de obicei pline cu cenușă și cărbuni (probabil că aceste mici gropi serveau și la întreținerea focului, a cărbunilor nestinși necesari a doua zi).

În două bordeie (nr. 10 și 33), alături de vetrele de care ne ocupăm, am găsit câte o groapă ovală săpată în podea (0,75 x 0,40 m la primul, 1,35 x 0,65 m la cel de-al doilea bordei), adâncă de 0,40 m, puternic arsă și încadrată fiecare de câte doi țărushi-crăcană; sunt singurele *vetre în groapă arsă* documentate în bordeiele de la Coconi. Pentru a nu mai reveni, deoarece se leagă de cele de mai sus, precizăm că în așezarea de la Mostiștea am găsit și *vetre în aer liber*, dar acestea sunt amenajate în *gropi alungite* (1,50-2,10 x 0,30-0,55 m) și puțin adânci (0,18-0,30m)...

În sfârșit, e de menționat că lângă vatra din interiorul bordeiului nr. 33 a fost găsit un *stativ*, lucrat din lut amestecat cu paie, puternic ars; are forma unei jimble, cu corpul plat la partea inferioară și semiarciuit în rest, inclusiv la capete. Lungimea piesei măsoară 0,40 m, grosimea 0,120-0,145 m, iar înălțimea 0,08-0,105 m; pe partea dorsală, în sens longitudinal, se găsesc – la distanță de 0,028-0,052 m – cinci orificii cu diametre egale (0,028 m), adânci în medie de 0,065 m... De notat amănuntul că orificiile amintite, înclinarea respectivă dirijându-se spre acea latură a stativului care este puternic arsă, chiar calcinată. E clar că avem în față un *stativ mobil*, care servea la frigări: carnea, peștele se înfigeau în țepușa (sau țepușele) fixată în stativ, la o înălțime convenabilă, deasupra vetrei de foc; greutatea stativului (circa 4 kg) asigura o stabilitate perfectă. Nu cunoaștem analogii pentru această ingenioasă instalație mobilă.

Cuptoarele – ca și vetrele obișnuite – nu ocupă un loc bine fixat în economia spațiului din bordeie, dar constatăm aceleași preferințe pentru zonele de colț, desigur pentru a nu încurca circulația în interiorul locuinței: de asemenea, se observă că orientarea acestor cuptoare este foarte diferită...¹⁴

Și în aria actuală a capitalei românești au fost descoperite locuințe-bordeie din secolul al XIV-lea pe lângă locuințele de suprafață, și ele atestate arheologic. Inele bordeie au avut vatră de foc altele nu, caz în care focul se făcea undeva la exteriorul locuinței. La aceste bordeie (de la locul numit Măicănești) lipsesc parii de colț. În ceea ce privește inventarul mobil, sunt de menționat „*țesturile și vetrele portative* prezentate la toate bordeiele din faza veche. Pe de altă parte, este subliniat faptul că vetrele și cuptoarele din locuințele aparținând fazei noi sunt amenajate fie pe *platforme scunde*, în gropi ușor adâncite sau *direct pe podea* (vetre), fie pe *platforme înalte* (cuptoare). În

¹⁴ *Ibidem*, p. 43-44.

afară de acestea, la Străulești-Măicănești existau în afara bordeielor și *12 vetre în aer liber*¹⁵.

Tot din secolul al XIV-lea datează și locuințele-bordeie de la Vlădăstra (jud. Olt) descoperite de arheologul Corneliu N. Mateescu¹⁶ între anii 1960-1970. Pe baza rezultatelor sale științifice s-a trecut la reconstituirea (Fig. 10) ipotetică (volumetrică și planimetrică) a acelei locuințe. C. Hoinărescu, A. Rusu și D. Lichiardopol concluzionează:

„Cristalizarea structurilor economico-sociale autohtone, proces cu debut în etapa anterioară, cunoaște începând cu sec. al XIV-lea formele sale evaluate în planul habitatului, această perioadă se caracterizează prin individualizarea tipurilor de așezări (așezări sătești, târguri, reședințe cneziale etc.), în contextul generalizării cunoștințelor privind tehnologia și structurile constructive. Totodată, se conturează principalele modele de locuințe sătești, fenomen determinat de condițiile geo-climatice ale principalelor forme de relief din țara noastră și a disponibilităților locale de aprovizionare cu materiale de construcții. Specific zonelor de câmpie cu posibilități limitate de procurarea combustibilului și a materialelor de construcții este modelul de locuință îngropată-bordeiul, cu prezență confirmată arheologic și în etapele anterioare.

Tipul de locuință îngropată, asigurând o izolare termică și eoliană superioară locuințelor de suprafață, implicând în consecință un consum redus de combustibil este adecvat zonelor cu posibilități limitate de procurare a unor materiale de construcție (piatra, lemnul etc.). Din aceste motive, bordeiul devine locuința preponderentă în zonele de câmpie.

Structura de rezistență a acestui tip de locuință păstrează de regulă principiul constructiv specific edificiilor cu elemente portante verificate (stâlpii de la colțurile și laturile clădirii) încastrate în sol, principiu atestat încă din neolitic, dar, la realizarea pereților și a șarpantei, sunt utilizate procedee tehnologice de prelucrare a lemnului (ecarisare, plătuire, nutuire etc.) atestate încă din etapa anterioară. Astfel sunt construiți din dulapi de stejar ecarisați, dispuși orizontal și fixați în nuturile executate special în stâlpi de la colțurile și mijlocul laturilor. Șarpanta în două ape se sprijină lateral pe cosoroabele dispuse la partea superioară a pereților longitudinali, iar median pe o grindă de coamă susținută de șirul stâlpilor centrali. Versanții șarpantei erau realizați din trunchiuri sprijinite pe coamă și cosoroabe, dispuse unul lângă altul pe linia de cea mai mare pantă. Peste acestea se așezau paie, trestie sau șovar și apoi un strat gros de pământ.

Clădirea prezintă a planimetrie complexă, având două încăperi și un gârlici de acces acoperit, prima încăpere în legătură directă cu intrarea servea pentru prepararea hranei separată de prima printr-un perete, prevăzută cu sobă și laviță, era cu precădere loc de odihnă.

Acest tip de locuință sătească, cu caracteristici exprimând adaptarea la condițiile geo-climatice, implică procedeele tehnologice și uneltele specializate adecvate, dovedind nivelul ridicat al cunoștințelor constructive, precum și generalizarea

¹⁵ Panait I. Panait, *Săpăturile de la Străulești-Măicănești. Așezarea feudală*, în *Cercetări arheologice* în București, vol. II, 1965, p. 190-196; Apud: N. Constantinescu, *op.cit.*, p. 41.

¹⁶ Corneliu N. Mateescu, *Săpăturile arheologice de la Vlădăstra*, în *Materiale de istorie*, vol. II, București, Ed. Academiei, 1961.

lor la întregul repertoriu al modelelor clădirilor de locuit, specifice evului mediu românesc”¹⁷.

Și la Celei (Sucidava) a fost descoperit un bordei de secolul XIV. Avea o vatră amenajată pe o platformă cruțată înaltă față de podea de 0,30 m, iar către colțul NV se afla de asemenea o laviță cruțată, lungă de circa 3 m și lată de aproape 1,20 m, înălțimea față de podea măsurând 0,80 m¹⁸.

În aceeași perioadă în Transilvania predominante au fost locuințele de suprafață. Doar în Câmpia Sătmarului și Câmpia de vest a Țării Crișurilor se aflau și *zomonițele*, adică locuințele semiîngropate similare *locuinței-bordei*.

Principalele tipuri de așezări erau satele risipite mai ales de-a lungul văilor. Pe dealuri erau satele-crânguri, cele care au scăpat cel mai ușor de pustuirile tătare de la 1214 căci erau extrem de răspirate, pe trunchiuri de familii. Așa erau în zone ca Munții Apuseni, Maramureș, Bistrița, Bran și Bucovina de la noi dar și în zona Stari Vlah (cuprinsă între Drinul Alb, Ibar și Morava la sud de Dunăre unde se regăsesc „sate răspirate, populate de români încă mult înainte de începutul mileniului II. Se mai pot aminti caravlahii din Bosnia care au dus pretutindeni cu ei acest tip de așezare”¹⁹.

Tot așa erau și așezările vlahe din Munții Tatra din sudul Poloniei și nordul Slovaciei unde „de-abia după venirea slavilor, o parte au fost atrași spre regiuni cu un relief mai plat formând cate mixte de tip îngrămădit unele fortificate”²⁰.

O reședință voievodală din sec. XIII din Maramureș, la Cuhea se compunea din: „...casă de lemn (12 x 9 m), probabil cu parter depozit și cu locuința la etaj. Scheletul portant era format din pari și grinzi, în sistemul numit „paiantă”, iar pereții erau de scânduri, lut, chirpici; curtea era fortificată cu palisadă. Ansamblul, datat – pe temeiul elementelor de cultură materială – la sfârșitul secolului al XIII-lea și în prima jumătate a secolului următor, e atribuit familiei Bogdăneștilor și se presupune că ar fi fost distrus prin 1359, când Bogdan, șeful familiei, a ajuns voievod al Moldovei și a refuzat să mai recunoască suveranitatea regatului angevin”²¹.

Exceptional de valoroase din punct de vedere științific sunt și cunoștințele noastre rezultate din săpăturile arheologice efectuate la o altă categorie de construcții – locuințele fortificate, de tip turn (Fig. 11). Unul din aceste exemple ni-l oferă descoperirea de la Mălăești (jud. Hunedoara, datând de la începutul secolului al XV-lea), descoperită de arheologul Radu Popa în anul 1988. Arheologul D. Lichiardopol și arhitectii C. Hoinărescu și A. Rusu au reconstituit planimetric și volumetric și această construcție însoțind ilustrația lor cu următoarele considerații:

„Alături de locuințele cu unui sau două nivele sunt atestate în această perioadă și clădiri cu mai multe nivele. În această categorie se înscriu locuințele turn cu până la patru nivele, dintre care cele inferioare destinate depozitării, iar cele superioare locuirii propriu-zise. Specific acestui tip de locuință fortificată este realizarea accesului din exterior printr-o scară mobilă, direct la nivelul al doilea (legătura dintre nivele fiind

¹⁷ *Locuința sătească...*, p. 23.

¹⁸ N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 43.

¹⁹ T. O. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 65.

²⁰ *Ibidem*

²¹ V. Vătășianu, *Studii de artă veche românească și universală*, Ed. Meridiane, București, 1987, p. 16.

asigurată prin scări interioare), precum și existența unei singure încăperi (cu plan rectangular) la fiecare nivel.

Sistemul constructiv al acestor edificii este alcătuit din ziduri masive de piatră (cu o grosime de 1,5-2 m), cu planșee din grinzi de lemn. Acoperișul cu patru pante avea învelitoarea din șindrilă.

Modelul de locuință fortificată atestat încă din epoca dacică se regăsește în această perioadă la reședințele cneziale și voievodale și la unele cetăți țărănești cu destinație complexă: locuință și fortificație²².

Cât privesc relațiile din Banat pentru perioada secolelor XII-XIV câteva exemple ni se par cu totul concludente (alături de mai sus pomenitele *zomonite* din zona de câmpie care începe de la Munții Banatului și se continuă până dincolo de Voivodina) și care au fost cercetate de profesorul Dumitru Țeicu de la Reșița.

În satul medieval Funii, din vecinătatea Dealului Oblita (jud. Caraș-Severin) a fost cercetată o așezare ce poate fi urmărită științific începând din epoca romană târzie până spre sfârșitul secolului al XIV-lea. (Fig. 12)

Între descoperirile ce ne interesează în cartea de față se înscrie în primul rând seria de locuințe databile în secolele XII-XIV. Între ele o gospodărie medievală de la sfârșitul secolului al XII-lea în care se afla o casă puțin adâncită în pământ, cu colțurile rotunjite (semn de certitudine al existenței pereților din împletituri) cu dimensiunile aproximative de 7x4,5 m. accesul în locuință „se făcea printr-un gârlici”²³.

În mijlocul încăperii se afla o vatră deschisă cu diametrul de circa 1 metru. Monedele descoperite²⁴ dau certitudinea datării locuinței – secolul al XII-lea.

Săpăturile efectuate de Dumitru Țeicu, în alte localități bănățene, precum Gornea, Moldova Veche și Ilidia, au scos la iveală alte locuințe precis databile.

Spre exemplu, la Săliște-Ilidia a fost decopertată o *casă de lemn* (Fig. 13), cu podeaua adâncită în pământ (adică un semibordei) circa 85 cm în raport față de orizontala de călcare a solului. Accesul în interiorul locuinței se făcea prin intermediul unui gârlici. În interior se află o vatră liberă a focului.

Planul locuinței era oval, având între extremitățile lungi circa 3,60 m²⁵.

O altă locuință, tot de plan oval și tot semiadâncită, avea o suprafață totală de circa 23 m².

În satul acesta medieval timpuriu de la Săliște-Ilidia existau însă și locuințe cu pereții „ridicați pe o talpă de lemn” sau din „cununi de bârne așezate orizontal”²⁶, ceea ce demonstrează existența concomitentă a unor case de plan rectangular cu dimensiuni cuprinse între 3,25 x 2,80 m și 3,25 x 3 m.

Pentru secolele XIII-XIV, în general în satele românești în „zonele de deal și munte cu resurse apreciabile de material lemnos, regăsim sistemul block-bau atât în cazul locuințelor monocelulare <precum cea de la Cetățeni> cât și al celor cu mai multe încăperi... De regulă, bârnele orizontale ale pereților erau așezate pe tălpi sprijinite pe o

²² *Locuința sătească...*, p. 23.

²³ D. Țeicu, *Studii istorice*, Timișoara, Ed. Mirton, 2003, p. 13.

²⁴ Din timpul împăratului bizantin Manuel Comnenul (1143-1180).

²⁵ D. Țeicu, *op. cit.*, p. 11-12.

²⁶ *Ibidem*, p. 12.

temelie de piatră... La Cetățeni este atestată prezența podelelor din dulapi de lemn... învelitoare de șindrilă”²⁷(Fig. 15).

„Tipologia planimetrică se diversifică, întâlnindu-se soluții funcționale variate, în cadrul cărora spațiului locuibil i se adăunează un spațiu de depozitare, sau scheme trichelulare, cu o încăpere mediană cu rol de tindă”²⁸ (Fig. 15).

Construcțiile din lemn predomină atât în sate cât și în târguri (Fig. 16,17) adesea având beciuri dezvoltate pentru adăpostirea proviziilor de orice fel.

Summary

It is obvious that we can not expect to meet such old dwellings somewhere in the Romanian space. The main reason is the perishable materials that those buildings were made of that time.

Based on archaeological research made mostly in the recent years we can sometimes recreate the image of the old housing systems of our ancestors with sufficient precision.

²⁷ *Locuința sătească...*, p. 24.

²⁸ *Ibidem.*

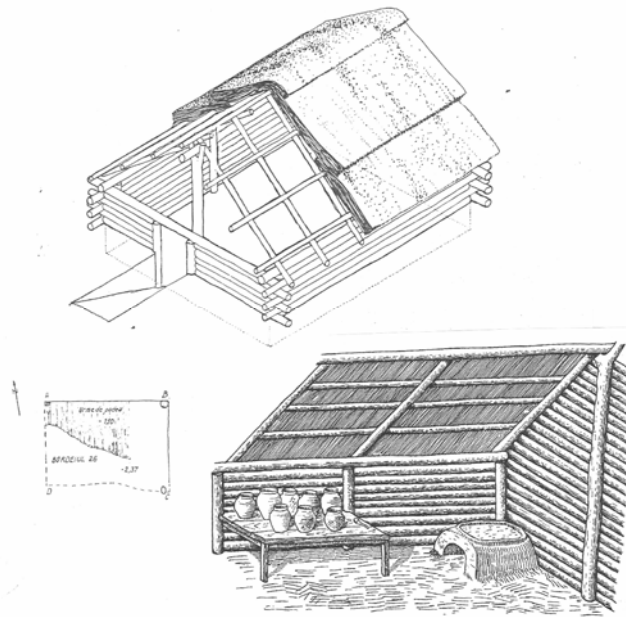

Fig. 1a - Locuință

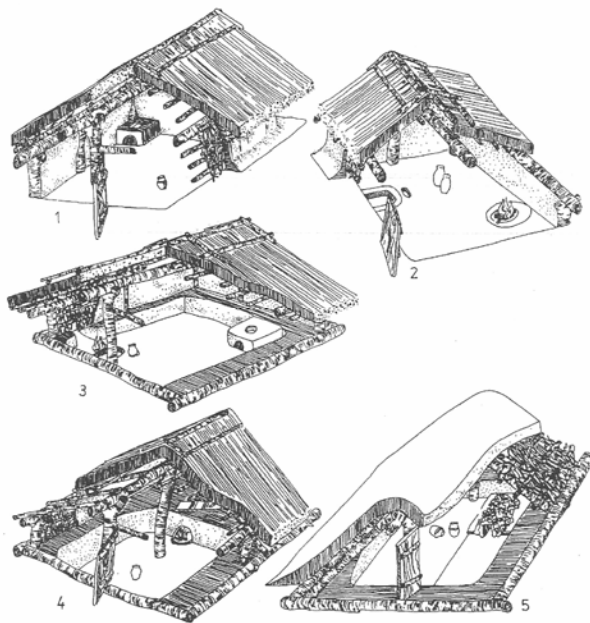

Fig. 1b - Reconstituire locuință

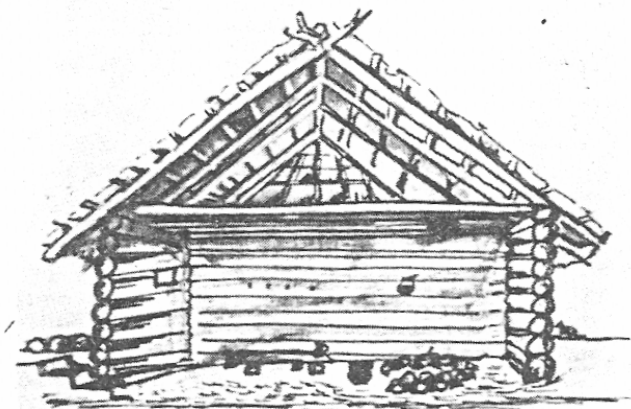

Fig. 2 - Reconstituire locuință

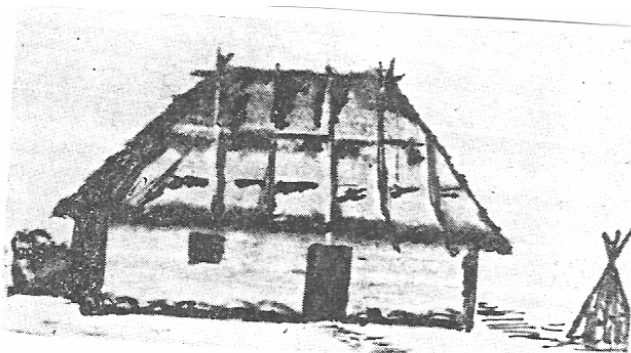

Fig. 3 - Reconstituire locuință

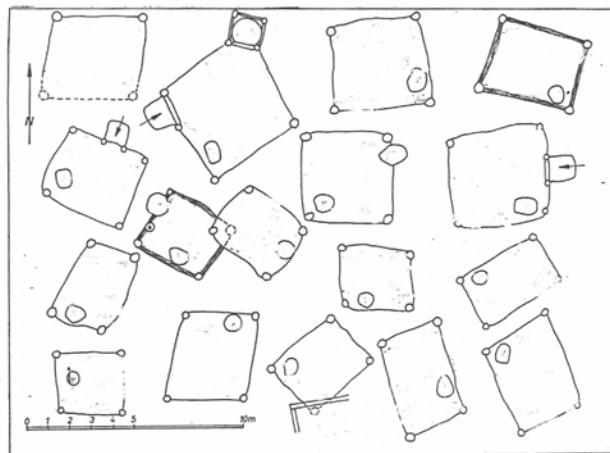

Fig. 4 - Locuințe

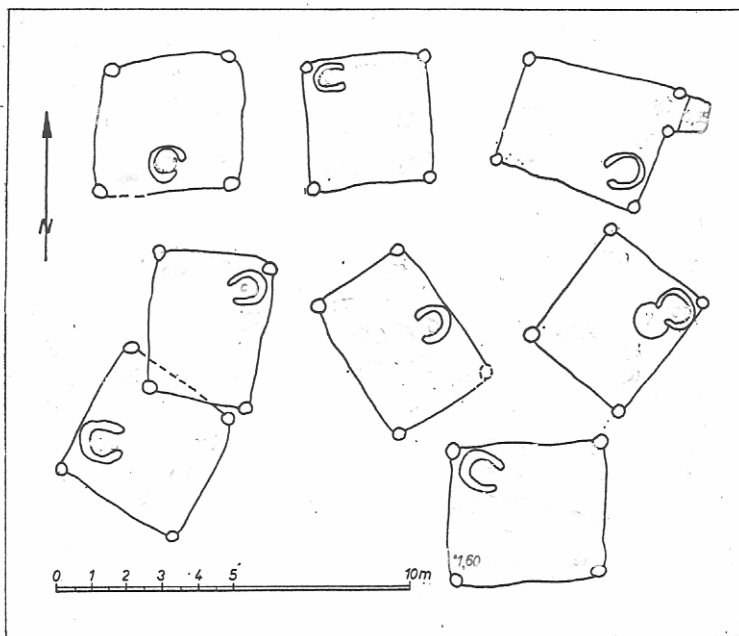

Fig. 5 - Locuințe-bordeie

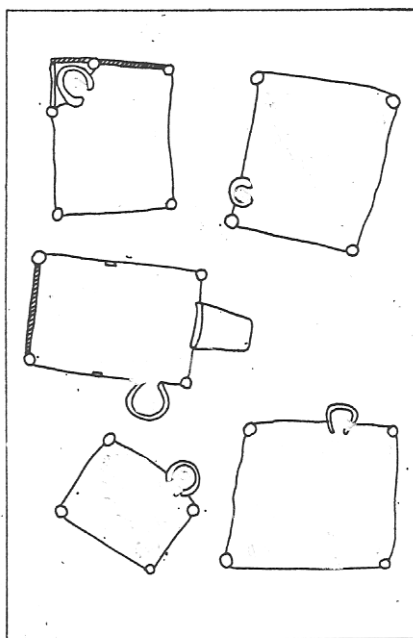

Fig. 6 - Locuințe -bordeie

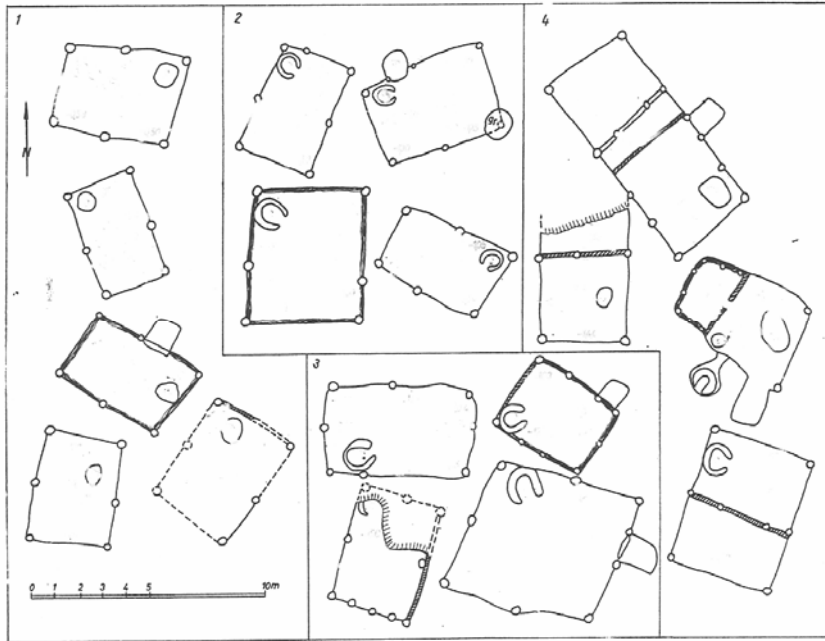

Fig. 7 - Locuințe

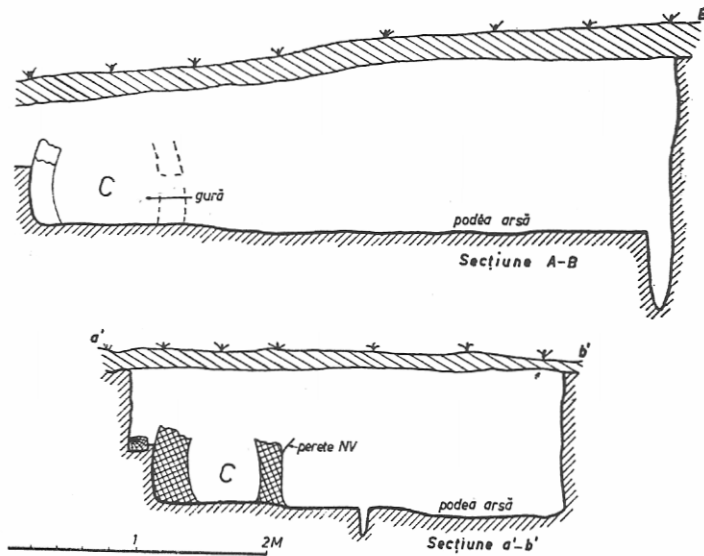

Fig. 8 - Secțiuni bordeie

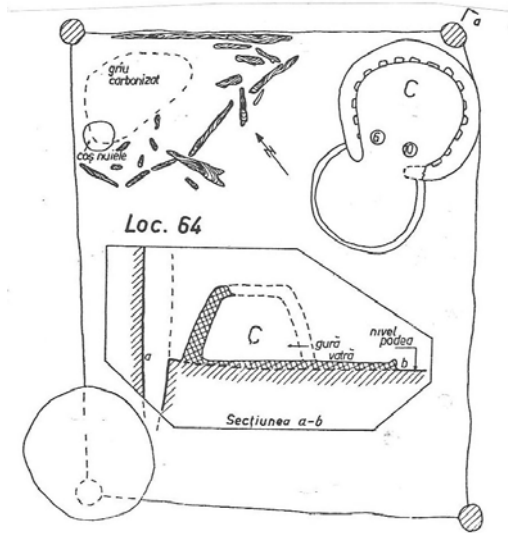

Fig. 9 - Plan bordei

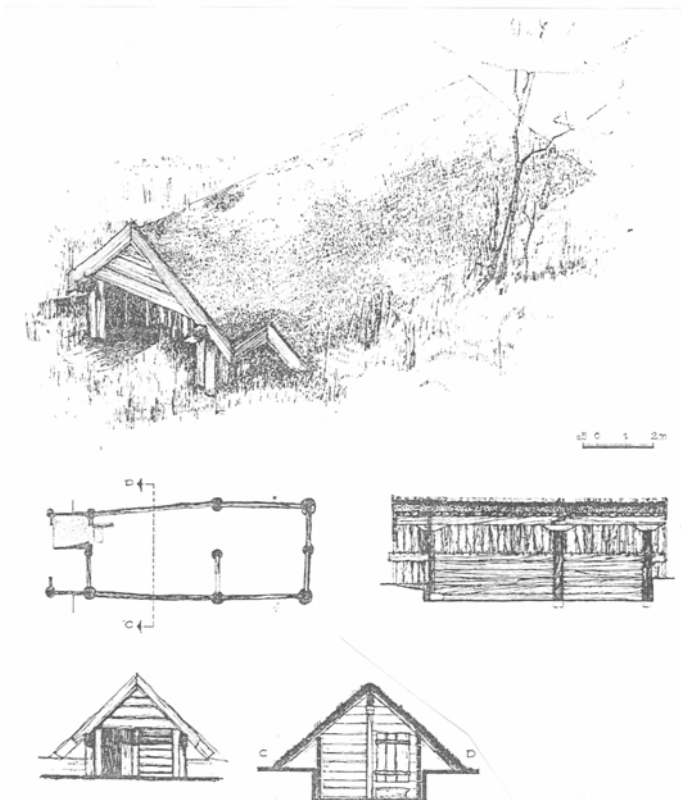

Fig. 10 - Locuință sătească

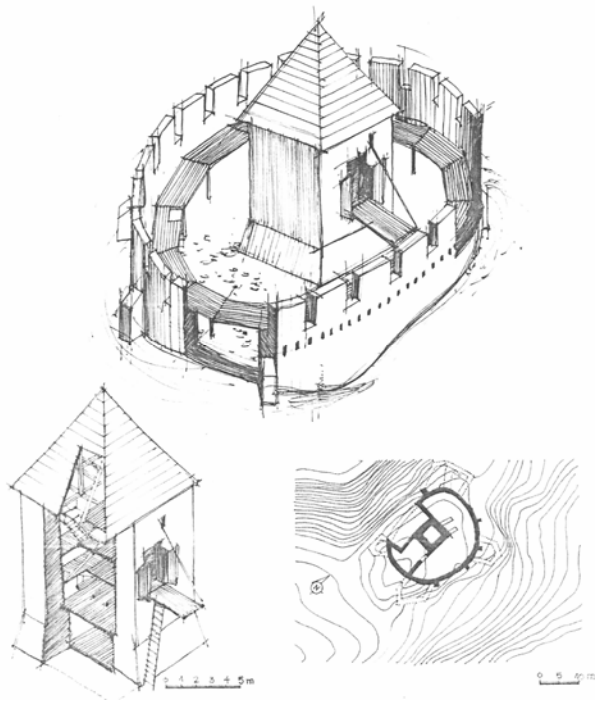

Fig. 11 - Locuință sătească

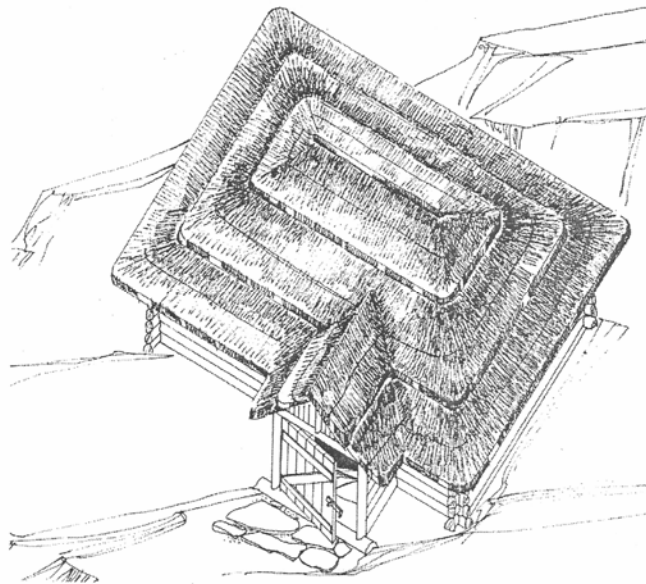

Fig. 12 - Reconstituire locuință

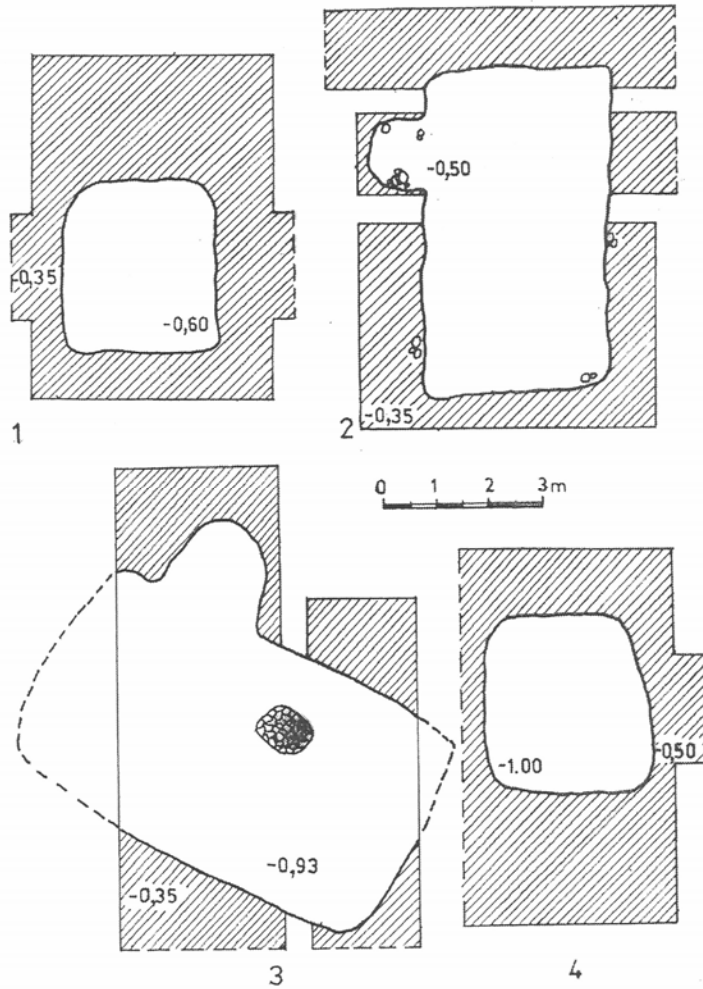

Fig. 13 - Planuri de locuințe bănățene

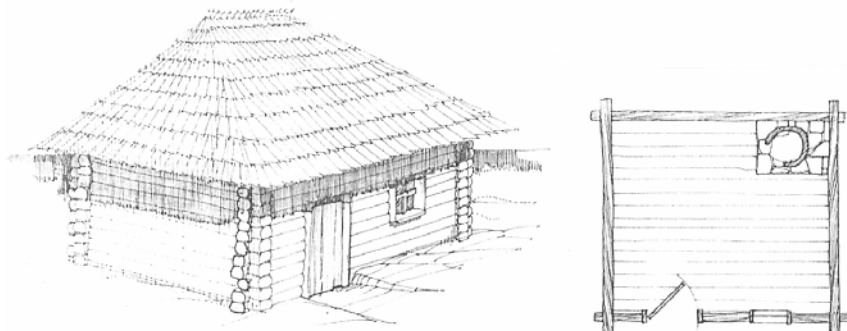

Fig.14 - Locuință sătească

Fig. 15 - Locuință sătească

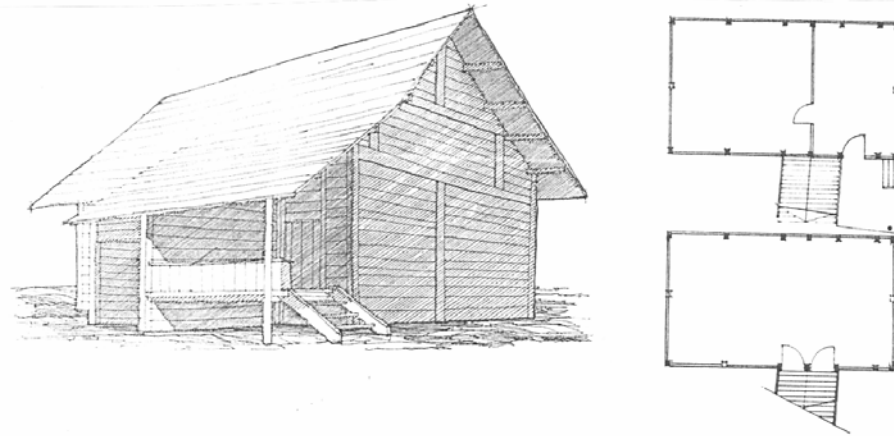

Fig. 16 - Locuință sătească

Fig. 17 - Locuință